

УДК 141. 30 (091) (477)

КОНЦЕПЦІЯ СМISЛУ БУТТЯ ТА ЛЮДСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ У ТВОРІ Г. КОСТЕЛЬНИКА "ПІСНЯ БОГОВІ"

Ярина Петрук

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, Львів 79000, Україна, petrjuk@org.lviv.net*

Описано історію написання Гавриїлом Костельником твору "Пісня Богів" та тезаурус автора. Смісл буття та сенс людського існування у цьому творі є стрижневими проблемами. Буття має смисл, у ньому все доцільно зорганізоване для існування та вдосконалення людини. Людина вільна у виборі життєвого шляху, однак їй властиве призначення – пошук смислу буття, пізнання його Творця через розвиток потенційних можливостей, а також необхідного для цього гармонійного поєднання її дуалістичної природи, двома почалами якої є земне та небесне.

Ключові слова: Г. Костельник, смисл буття, доцільність, призначення людини.

У наш вік люди заклопотані вирішенням нескінченної кількості проблем. Вирішують або не вирішують великі й малі проблеми для задоволення своїх матеріальних і духовних потреб, використовуючи свої можливості, уміння та інформаційний багаж, набутий людством. Розв'язок проблеми смислу буття та людського призначення людина намагається віднайти з часу свого самоусвідомлення. Майже кожна філософська концепція дає свою відповідь на це питання. Створення чи саможодження буття, наповнення смислом буття чи хаотичність і випадковість у бутті, – ці ідеї змагаються між собою у думках мислителів. Вибір певних базових світоглядних орієнтирів дає можливість сформулювати відповідь на питання людського призначення. Конкретна відповідь зумовлена культурним та інтелектуальним рівнем людини та визначає її поведінку і діяльність. Завданням цієї статті є аналіз філософських поглядів Гавриїла Костельника, українського філософа неомізму першої половини 20 століття, стосовно проблеми смислу буття та людського призначення. Досліджень і публікацій такого аналізу досі в науковій літературі не зустрічається. Робота Г. Костельника "Пісня Богів" є однією з основних, у ній український філософ сконцентрував світоглядну систему своїх філософських поглядів.

Філософа Гавриїла Костельника тривожили чільні філософські проблеми: "Куди несе нас судно життя? – турбота відвічна, турбота людського роду!" [1, с. 7]. Здобувши вищу богословську освіту у Львові та відчуваючи як духовний рівень середовища Галичини, так і свої потенційні можливості, Костельник прагнув, окрім богословської освіти, досягнути ще й філософську, без якої не міг "уявити собі своє майбутнє життя". Митрополит А. Шептицький скеровує його на докторантські студії у Фрибург (Швейцарія). У листуванні з митрополитом Андреем

1911–1913 років Г. Костельник висвітлює свої потреби у додатковій освіті: “... священство – се мені найвищий ідеал, а працювати на полі філософії – найвища задача. Перед нами були віки ересів, нині є вік атеїзму – ба, навіть агностицизму. Тодішні люди з посвяченням були в більшості богословами, нинішні богослови повинні бути філософами...Треба нам нині священників, і добрих публіцистів, і добрих поетів-літераторів, і добрих філософів” [2, с. 176]. Ці думки з його листа стали дефакто програмними для його майбутньої діяльності. У наступні десятиліття він сам зреалізувався як добрий священник, публіцист, письменник і філософ.

Під час навчання у Фрибурзі о. Костельник ділився своїми враженнями від студій у листах до близьких йому людей. “І нині, коли я пізнав всі напрями і сили людської гадки, я не розчарувався (мов би я вже нічого нового і слушного не міг сказати), а власне навпаки... Се правда, що я ніколи не буду філософом а la Kant, Fichte, Hegel і т. д. – ніколи я не впускаю в “забаву” з самими гадками, я все буду рахуватися “повнею” життя (реальності) – буду філософом натуральним. Не буду видумувати “байки”, а досліджувати буду те, від чого дійсно людська доля – життя, досконалість залежить. І думаю, що нашому народові (бодай на разі) такої філософії потреба. Моя книга “В лоні життя” підтвердить все, на що я тут натякнув” [3, с. 320–321]. Згадана книга спершу мала назву “Книга життя” й задумувалася як контраст до твору Ніцше “Так сказав Заратустра” [2, с. 188; 3, с. 317]. Вона вийшла друком у Львові 1922 р. під заголовком “Пісня Богові”^{*}.

Працював Костельник над “Піснею Богові” понад 10 років і вважав її головним твором усього свого життя. У листі до Дюри Биндаса він ділиться враженнями від написаного: “...це мій “архитвір” ... у ньому моє серце і мій розум. У слов’янському світі другого такого нема – хіба у німцях подібне. Від небуття – до Бога, від неба до пекла – тут всі струни грають” [4, с. 33–34]. Написана праця в поетичній формі і містить широкий спектр художніх літературних засобів, що робить її цікавою також для літературознавчого вивчення.

Автор зумисно використовує у творі засоби доказу власної позиції ствердженням, а далі запереченням протилежної думки. Він констатує, що однією думкою важко виявити правду, оскільки дійсність лежить між протилежностями й розвивається протилежностями; протилежності сходяться, щоб взаємно освітлюватися й виявляти весь свій зміст [1, с. 198].

У “Пісні Богові”, окрім традиційних, автор використовує також нетипові як на сьогодні терміни, а саме “прохожість”, “дочасність”, що є антонімами до часових понять “безконечність” (непроминальність), “вічність” і визначають сферу моментного, недовготривалого. Зауважимо, що слова “безконечність”, “безмежність” автор уживає також у просторовому сенсі (наприклад: “понеси мене в безмежні простори, в німу темряву вселенної” та ін. [1, с. 19; 128]). Онтологічним поняттям “буття” Костельник услід за давніми філософами визначає сферу всього існуючого, як “природнього”, так і “надприроднього” чи “небесного”. Костельник

^{*} З нагоди 80-річчя виходу у світ “Пісні Богові” цей твір був перекладений М. Рамачем мовою русинів Югославії та за підтримки українського уряду вийшов друком у Новому Саді 2002 р.

використовує також поняття "всебуття"; воно чітко не окреслене, однак воно є надрядним до поняття "буття" (наприклад: "чоловікові судилося визначати своє місце в бутті у рамках вічності і всебуття" [1, с. 127]), й це слово вживається для означення "буття" не лише існуючого зараз, а й усіх його реалізацій в минулому чи майбутньому: "це позазміслове: те, чого вже немає й чого ще немає; те, чого не видно, а воно є" [1, с. 94]. Бог також є надрядним до буття, оскільки він є таємним смислом буття та творцем усього існуючого. Поняття "світ", "природа", "всесвіт" окреслюють усю сукупність матеріальних об'єктів, існуючих у просторі й часі. У "Пісні Богові" Костельник пише також про "небуття": "І понесла мене душа в простори темні і німі, де щойно родиться буття, де царить небуття – де нема крику ні "так", ні "не так"... Я там був, і пізнав голод небуття" [1, с. 19]. Автор протиставляє "порожнечу небуття" "повноті буття" [1, с. 76]. Саме буття простягається від "порога небуття" до "престола Божого" [1, с. 154], тоді як межі світу означені рамками "передсвітового" та "позагробового" [1, с. 16]. У своїх працях Костельник користується словами "змисл", "змисловий" (тобто "смысл", "смысловый"). За своїм змістом вони є синонімами до понять "доцільність", "внутрішня сутність". "Цілість річи – це змисл річи," – пише Костельник [1, с. 132].

У творі "Пісня Богові" автор піднімає значну кількість філософських проблем: онтологічних, гносеологічних та антропологічних. "Дві речі відвічно мучать людський рід: Звідки й куди? Звідки взялося життя й куди веде?" [1, с. 46] Це основна проблема, з якою пов'язані у творі всі інші: онтогенезу, антропогенезу, співвідношення буття й небуття, буття й порожнечі, вічності й "прохожості", гносеологічних можливостей людини, становища людини на землі й у Всесвіті, існування сенсу всього існуючого, сенсу людського життя, співвідношення філософії та релігії, співвідношення людини й Бога як Творця сушого, співвідношення людини й тварини, співвідношення духовного й тілесного, людської сутності та її свободи, духовної кризи суспільства. У цій статті зупинимось на проблемі смислу буття і, зокрема, сенсу людського існування.

Вирішуючи небуденні питання, Костельник відчував відповідальність за свої висловлювання: "При кожному слові, яке маю сказати, я наче мати, що має родити: такий страх, така повага мене проникає. Знаю і прочуваю, що переді мною море бездонне й безкрає – море змислу. А мені про нього говорити!" [1, с. 76]

Добре орієнтуючись у тенденціях світової науки початку ХХ століття стосовно походження сушого, о. Костельник у своїй творчості дотримується християнського бачення космогонічних проблем: "...коли Бога немає, то немає ніякого змислу в природі" [1, с. 91]. Коли не можемо відкинути всяку смислову єдність об'єктів буття, то чому ми повинні відкидати Бога, – впливає із міркувань Костельника. Коли першопричина світу жива й розумна, то стає зрозумілим, звідки походить людський розум і доцільність у природі. Але коли першопричина світу нежива й нерозумна, то ніяк не вдається пояснити, звідки беруться людський розум, життя, доцільність у природі. Доктор філософії всюди шукав смислу, бо в смислі

вбачав свою силу. Коли б смислу у світі не було, між людиною і світом було б непрохідне провалля, “як між видючим і сліпим”. Людина, належачи до цього світу (буття), логічно мислить, діє доцільно, сама творить смисли. Щоб людський смисл не був обманом, не був марним, мусить вона знайти смисл у бутті, в якому перебуває.

Костельник ніяк не міг погодитись із системами поглядів, у яких світ було створено сліпою випадковістю. Джерело світу він розглядав не як безпорядок, а як свідоме з'єднання сил до будови. Костельник критикував науковців-матеріалістів, що відкидали Бога-Творця суцього, але водночас користувалися у своїй космогонічній концепції ірраціональним поняттям “вічності” (вічні й незмінні закони природи, вічна матерія). “Ви кажете: “Немає чуда, бо немає Бога!” – а самі приймаєте цілу систему чудес (“безсмысл” родить “смысл”, камінь людську душу)”, – звертається філософ до таких науковців [1, с. 115]. Лише чудесним, незвичайним способом могли виникнути життя на первісно розжареній землі, а також така різноманітність флори і фауни, витвір самої людини, – переконує Костельник. Незвичайним, неземним мусить бути Творець усього суцього, у ньому шукає вчений одвічний смисл буття.

Логічним доповненням до цих положень “Пісні Богові” є пізніший реферат Г. Костельника “Матерія і дух”, у якому християнські ідеї про сотворення матерії й доцільність у бутті, відмінності органічного й неорганічного світу підтверджуються новішими доробками в науці. Український філософ цитує англійського астрофізика Джеймса Джонса, який висунув твердження про сотвореність матерії і був схильний розглядати Всесвіт подібним до “колосальної думки”. Костельник також наводить найновіші досягнення сучасної йому хімії, біології та фізики, що заперечують старе розуміння матерії як самодостатньої субстанції та обґрунтовують положення, у яких зовнішній світ виглядає доцільно збудованим, – не для власного утримання, а для утримання сотворінь, що в ньому живуть. Підсумовуючи написане у викладі “Матерія і дух”, Г. Костельник робить висновок: “В світі, крім матерії, мусить бути невидимий Дух, і саме він є творчою причиною світу: від нього походить матерія і її закони, від нього життя і вся доцільність у світі, від нього походить наш розум” [5, с. 13].

Шукання смислу робить людиною людиною, – стверджує Гавриїл Костельник у “Пісні Богові”. Шукання Бога – це наше призначення на землі, а знайти Бога – наша мета. Людина є вільною в пошуку смислу й у виборі життєвих цінностей. Однак втриматись у бутті може лише той, хто живе за законами свого призначення. “У “вічній школі” світу кожна людина сама мусить знайти святість у світі й у собі. Знайти або не знайти. А котрі не знайдуть, ті подібні до зелених овочів, що не можуть знайти шляху до повної дозрілості, й зеленими спадають з деревини” [6, с. 22]. Деградація за життя, а після смерті місце в небутті очікує тих, хто не потрапив на шлях вдосконалення й на шлях пошуку правдивого смислу буття. Усі теорії, що визначали сенс людського життя й висували свої цінності (“природа”, “я”, “внутрішній бог”, “культура”, “наука”, “народ”, “надчоловік”, “культ тіла”,

"рай на землі", "рівність", "вищість") були, згідно з поглядами Костельника, лише штучними витворами, театрами. Мислитель називає людей акторами й любителями ігор, оскільки вони люблять свою видуману дійсність, якій вони диктують закони, а не дійсність Божу, з якою вони повинні узгоджувати свої помисли й дії. "Більше полюбили люди штучні викрути й слова, як природні течії духу", – констатує Костельник [1, с. 65].

Інстинктивний потяг людини до пошуку смислу спрямовує її думки до вічного й безконечного, таємного й невідомого. "Зло й терпіння у світі, "безсердечність" у системі природи (боротьба за існування), хвороби і смерть, "марнота життя" інтригують наш розум, тому шукаємо щораз глибшої розв'язки проблеми "призначення світу", – зауважує Костельник у праці "Arcana dei" [7, с. 55]. Хто користується поняттями "вічність" і "Бог", той мисленням огортає всебуття. Замалими або не настільки вартісними стають для людини земні проблеми: "...ми недокінчений неповний твір: завеликі ми для землі, замалі для вселенної..." [1, с. 83]. Бог є початком і кінцем земного буття, а людині виділяється місце посередині в цьому бутті.

Не дано людині бачити, усвідомлювати до кінця усього буття. "На крухкій грудонці Ти (Бог) нас осадив: пропасть під нами, безвісти над нами, а Ти заслоною обгорнув наше (людське) гніздо" [1, с. 6], визначивши межі й шляхи людському світогляду, пізнанню. Це зроблено для того, щоб люди почувалися безпечними й сильними, щоб люди могли бути свободними, щоб могли пізнавати, творити й удосконалюватись – у тих межах, які визначив Господь. Якщо ж комусь буде відкрито межі земного, той зможе споглядати "море безкрає, краски потрясаючі, сили грізні, темряву і світло вічності, ...засоби вічності, ... та не пробувати чоловікові довго в тому видінні, бо чоловік перестає бути чоловіком" [1, с. 154], адже все земне вже не буде мати для нього значення. Однак людина мусить виконати своє призначення, щоб залишитись у бутті. Власне впевненість у своїй безпеці і силі, – унаслідок того, що Бог обмежив людське бачення буття, – дає людині можливість розкрити свої потенційні можливості, стати на землі співтворцем з Богом. "Цілий наш гін до науки, до ширшого й глибшого пізнання світу, до розкриття загадки буття-життя – це по суті шукання Бога", – робить висновок Костельник в "Arcana dei" [7, с. 5].

Одночасно із встановленням рамок у пізнанні Бог дав людині відчуття існування чогось вищого, щоб воно стимулювало людину. "Дав Ти нам знати про Твою вічність, силу і славу, що вони десь є...", про безмежні світи [1, с. 7]. Чоловік "журиється вічністю й гріхом, – тим, чого не видно". Сила невидимого розпливається в людях і в світі без меж. Два світи борються в людині від народження й до смерті: світ видимий і світ невидимий, світ тіла й світ духа [1, с. 13,15]. Тому й постають перед людиною безліч таємниць та загадок як у повсякденному бутті, так і в наукових сферах. Усе це навмисне здійснено Творцем, щоб людська душа хвилювалася, щоб життя текло, як гірська ріка, щоб людське життя сталося жертвою, щоб люди заслужили Бога [1, с. 7].

Г. Костельник піднімає людину над природою, бо вона переступає межі природи, формує природу й саму себе. "Не рівня чоловік іншим сотворінням, всі інші створіння – діти землі, а ти один – син неба і землі. Ти визволений – сам собі пан. Твори сам себе: збудуй для себе світ, як хочеш – від зера до безконечного отворена для тебе дорога. Шукай, розсліджуй, здобувай – зродило тебе небо, небо тебе й манить, і небо тобі здобути!" [1, с. 20–22]. Людина – дитина як землі, так і неба. Вона вкорінена в обидва ці начала. Людині слід шукати не лише за першим, а й за другим осередком – за Богом, щоб усталити як слід свій земний осередок [1, с. 49]. Як бачимо, Костельник порушує проблему дуалізму людської сутності, проблему співвідношення Божого й земного в людині, інакше – душі й тіла (а це вже тема окремої статті).

Оригінальний погляд на людину та її призначення виявляється в таких міркуваннях Костельника. Людина – це Ізраїль на землі, борець Божий. З Богом бореться людина, щоб отримати його славу й силу, щоб отримати участь у вічності, щоб досягнути безмежності, дорівнятися Богові. "Початок і кінець, проходість і вічність, передсвітове і позагробове – оце та безконечна дорога, яку нам відчинив Бог і яку нам треба верстати" [1, с. 16]. Людина – міст між землею і небом, між "проходистію" і вічністю. "Чоловікові-богоборцеві" судилося визначити своє місце в бутті у рамках вічності й усебуття. Костельник порівнює людину до павука, який чіпляє свою сітку до муру й до галузок, а людина, аналогічно, – до вічності, безконечності, до Бога. Бо саме в цю сітку зловить людська душа здобич і поживу для себе.

У постійному русі, мандрівці, а не в спокої мусять перебувати людина та й усе людство загалом. Аналізуючи історичні факти, Костельник помітив, що народи, які перебували в безперервному русі, у терпінні, зносили всі невгоди людської мандрівки, – розрослися й стали могутніми; а котрі, розбагатівши, без подальшого розвитку споживали плоди "земського раю", ті зuboжили й пропали. Для доброї мандрівки потрібні опора, рівновага, яку людина може отримати від Бога, та й на майбутнє Бог стане "морем, у яке спокійно відпливала би людська душа" для подальшого розвою [1, с. 147]. "Ембріональним світом" називає Костельник земний світ, який домагається свого викінчення [7, с. 91]. Оскільки земля – це "розсадна шкілька" у Всесвіті, з неї життя, змінюючись, розходить по Всесвіті. Для людини завжди будуть таємницею "другий світ" і "друге життя" поза землею, з іншим виявом, стилем буття та світосприйманням [7, с. 91]. Костельник радить людині бути активною, бути "текучою рікою", а не калюжею, щоб душа залишалася свіжою й чистою. "Коли ми свідомістю перебуваємо в хуторі дочасності, в той же час підсвідомістю мусимо бути на морі вічності, щоб свідомість могла ссати соки з багатой підсвідомості. У випадку, коли й підсвідомість в хуторі дочасності, то втікаймо з цього місця, бо підсвідомість уже випорожнилась" [1, с. 198]. Такі конструктивні, емоційно настроєні поради часто зустрічаються в "Пісні Богів", автор подає їх з метою стимулювання читача до пошуку смислу буття.

Підсумовуючи, мусимо ствердити, що у філософській концепції Костельника буття наповнене смислом. Бог, творець суцього, створив світ зі смислом, бо сам є великим смислом буття. Людина, творіння Боже, поєднує в собі земне й небесне, вона прагне досягнути смисл буття, чим і відрізняється від інших земних створінь. Вільна в пошуку, вона часто допускається хибних кроків на своєму шляху пізнання, оскільки істинне, творче начало буття підміняє хибним, руйнуючим, деструктивним началом, яке не містить смислу. Відтак земне людське начало стає домінуючим в існуванні людини, а духовне, небесне ігноруються. На таких засадах людина або взагалі не бачить сенсу свого існування й постулює його абсурдність, або будує штучні теорії, вимальовує собі нетривкі короточасні вартості життя. Істинне призначення людини, як це впливає з поглядів Костельника, – у земному житті пізнавати Бога, смисл буття, прагнути вдосконалення, щоб дорости, дозріти морально до вічності, бо "дітьми" є люди на землі, а усвідомлене "доросле" життя очікується за межами земного світу.

У світогляді Костельника як неотоміста визначається чітка теоцентрична лінія, якій підпорядковується земна гомоцентрична. Костельник намагається утвердити результатами досягнень природничих наук, філософськими обґрунтуваннями, а також доказом наявності та необхідності релігійних потреб людей відвічний зв'язок Бога з людиною, Творця з її творінням. Він закликає до активності, розвитку мислення, пізнання особистості через усвідомлення присутності смислу у бутті. Філософ будує ієрархію цінностей, дотримуючись яких, людина зможе досягти гідних себе результатів. Філософська система поглядів Костельника є такою, що надає людині відчуття безпеки, яке необхідне у гармонійному розвитку особистості, а також сповнює оптимізмом стосовно неадекватності затраченої нею праці.

Розглянуті у статті питання смислу буття та людського призначення у філософській системі Гавриїла Костельника ведуть до похідних проблем, а саме: дуалізм людської сутності, проблема свободи волі людини, способи і межі пізнання світу. Їх ми плануємо розглянути у наступних роботах.

-
1. *Костельник Г. Пісня Богові. Л., 1922.*
 2. *Рамач Я. Писма Гавриїла Костельника Митрополитови Андрийови Шептицькому (1) // Шветлосц (Нови Сад), 2001. Ч. 2. С. 173–200.*
 3. *Рамач Я. Писма Гавриїла Костельника Митрополитови Андрийови Шептицькому (2) // Шветлосц, 2001. Ч. 3. С. 301–322.*
 4. *Папгаргаї Д. Гавриїл Костельник зачатнік уметніцкей литератури югославянских руснацох. Лист до Д. Биндаса від 12. 03. 1921 // Костельник Г. Поезия. Нови Сад: Руске слово, 1970. С. 3–88.*
 5. *Костельник Г. Матерія і Дух. Л., 1934.*
 6. *Костельник Г. Світ як вічна школа: філософічні розважання. Л., 1931.*
 7. *Костельник Г. Arcana Dei. Л., 1936.*

**CONCEPTION OF THE ENTITY SENSE AND THE MANKIND'S
DESTINATION IN THE WORK "A SONG TO A GOD" BY G. KOSTEL'NYK**

Yaryna Petruk

*Ivan Franko National University of Lviv, Universytets'ka Str., 1
Lviv 79000, Ukraine, petruk@org.lviv.net*

The history of the work "A Song to a God" by G. Kostelnyk and the author's thesaurus are described. Sense of the entity and sense of the human existence are the key problems in the Kostel'nyk's work. The entity has its sense; everything is organized consistently for improvement of a man. A man is free in choosing his way, however the man's intrinsic destination is search for the sense of the entity, experiencing for the God through the development of the man's capabilities and the consolidation of a man's binary nature.

Key words: G. Kostel'nyk, sense of entity, thesaurus.

Стаття надійшла до редколегії 18. 04. 2002

Прийнята до друку 10. 05. 2003